

UNIUNEA EUROPEANĂ

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI ȘI
CERCETĂRII
ȘTIINȚIFICE

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Investește în oameni !

FONDUL SOCIAL EUROPEAN

Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013

Axa prioritară nr.1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”

Domeniul major de intervenție 1.5 “Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”

Titlul proiectului: “**Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate**”

Beneficiar: **Academia Română**

Numărul de identificare al contractului: POSDRU/159/1.5/S/136077

Raport științific de cercetare doctorală

**Tutore îndrumător:
Prof. dr. Lucian CHIȘU**

**Doctorand:
Georgeta Loredana VOICILĂ**

București, 2015

UNIUNEA EUROPEANĂ

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI ȘI
CERCETĂRII
ȘTIINȚIFICE

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Hortensia Papadat-Bengescu, scriitor european

Tutore îndrumător:

Prof. dr. Lucian CHIȘU

Doctorand:

Georgeta Loredana VOICILĂ

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului “Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

București, 2015

CUPRINS

DE LA UN MIC SCRITOR ROMÂN LA MAREA EUROPEANĂ. TREI ROMANCIERE ȘI O TEMĂ COMUNĂ: ÎNSTRĂINAREA.

INTRODUCERE	3
1. MĂRTURII ALE SCRITORILOR DESPRE HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU	9
2. VIRGINIA WOOLF	
2.1. Literatura modernă și hainele.....	12
2.2. Rochia verde a doamnei Dalloway și rochia albă a Străinei.....	17
2.3 Problematika identității.....	21
3. HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU	
3.1. Trei femei, aceeași estetică. Nuanțe.....	26
3.2. Un existențialism timpuriu.....	28
3.3. Boala misterioasă.....	30
4. SIDONIE-GABRIELLE COLETTE	
4.1 Fred Peloux și Septimus Warren Smith.....	34
4.2 Înstrăinarea eroului între <i>Chéri</i> și <i>Sfârșitul lui Chéri</i>	38
4.3 <i>Chéri</i> – „Noviciatul sinuciderii”.....	40
CONCLUZII	49

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU, SCRITOR EUROPEAN

Rezumat

Proiectul de față își propune să arate că, prin viziune și temele abordate, Hortensia Papadat-Bengescu este un scriitor european.

Capitolul introductiv, „De la un mic scriitor român la marea europeană. Trei romaniere și o temă comună: înstrăinarea”, are menirea de a trasa coordonatele studiului și de a aduce unele lămuriri terminologice. Fapt important, lucrarea de față face parte din cercetarea mai amplă dedicată tezei doctorale: „Estetica înstrăinării. Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban, Max Blecher, Constantin Fântâneru”. *Înstrăinarea* este tema care se află și în centrul lucrării de față, temă fundamentală în modernism, după cum o demonstrează parcurgerea unei bibliografii critice reprezentative asupra curentului.

Pentru a pune mai bine în evidență cum centralitatea acestei dimensiuni a operei bengesciene consfințește apartenența romanierei române la o familie spirituală europeană, am urmărit înstrăinarea în câteva opere ilustrative ale scriitoarelor Virginia Woolf și Sidonie-Gabrielle Colette, două autoare marcante în istoria literară europeană, contemporane Hortensiei Papadat-Bengescu. Scrierile alese pentru reprezentativitatea lor în ansamblul operei fiecăreia dintre romaniere sunt *Doamna Dalloway* și *Rochia cea nouă* pentru Virginia Woolf, iar pentru Colette *Chéri* și *Sfârșitul lui Chéri*.

Capitolul „Mărturii ale scriitorilor despre Hortensia Papadat-Bengescu” analizează textele din numărul omagial din 1930 al *Tiparniței literare*, dedicat romanierei, important pentru deschiderea proiectului nostru al cărui titlu îmbină dorința autoarei de a fi „un mic scriitor român”, mărturisită la începutul carierei, într-o scrisoare către G. Ibrăileanu, cu titulatura de „europeană”, acordată mai târziu în paginile revistei conduse de Camil Baltzar.

Împărțirea proiectului în trei secțiuni principale, fiecare având în centru câte o scriitoare, nu este una rigidă, acestea cuprinzând raportări la toate autoarele.

În textul modern hainele nu mai sunt folosite ca simplu detaliu realist, acestea împlinind mai multe funcții. Pornind de la unele considerații ale lui R. S. Koppen analizăm trei dintre ele în conexiune cu tema centrală a înstrăinării. Astfel, în subcapitolul „Literatura modernă și hainele” urmărim corespondența sinecdotică haine-personaj la Virginia Woolf și Hortensia Papadat-Bengescu prin Domnișoara Kilman și Lina Rim, două personaje a căror înstrăinare este cea de sexul opus. Precum impermeabilul inform și rochia boțită, hainele care le reprezintă, cele două femei sunt lipsite de atracție, nu sunt dorite. La celălalt pol, avem situația în care hainele contribuie la desăvârșirea unui aspect exterior înșelător, care contrastează puternic cu substanța

interioară a personajului. Dacă în romanele secolului nouăsprezece principala menire a hainelor era aceea de a exprima caracterul purtătorului, acum ele devin costumul ce însoțește masca de zi cu zi a personajului, actor într-o lume a aparențelor. Coca-Aimée și Hugh Whitbread ilustrează această dimensiune. Hainele sunt parte dintr-un mecanism literar complicat ce redă dificultatea de a-l cunoaște pe celălalt, care rămâne în esență *străinul*. Acoperite de învelișul mătăsos al stofelor, caracterele rămân ascunse.

Funcția metaforică a hainelor, cea mai complexă și mai interesantă, este ilustrată pe larg în subcapitolul „Rochia verde a doamnei Dalloway și rochia albă a Străinei”. Pornind de la considerațiile lui Jeremy Hawthorn, din cartea sa dedicată temei înstrăinării în romanul Virginiei Woolf, *Mrs. Dalloway: A Study in Alienation*, considerăm rochia verde ca parte din ansamblul metaforic al petrecerii, văzută ca manifestare a darului special al Clarisei, acela de a aduce împreună, chiar și momental, indivizi diferiți, cu conștiințele lor fragmentate. Vraja rea a înstrăinării pare a se ridica pentru câteva clipe de comuniune genuină la serata patronată de prezența aproape mistică a doamnei Dalloway în rochia ei verde cu străluciri argintii, ca de sirenă.

În ultima carte a Hortensiei Papadat-Bengescu, *Străina* recuperată din manuscrise de editoarea Gabriela Omăt, elementul vestimentar care atrage pleiada de metafore ale înstrăinării este rochia albă a protagonistei Ina (Străina) Vergu. Asociată cu imaginea feerică a celebrei dansatoare Loïe Fuller, haina se încarcă de semnificații, devenind un simbol al accederii la ideal. Prezentă, după cum ne dezvăluie cercetarea „Dosarului de creație” al romanului, în mai multe variante de prelucrare ale aceleiași scene, precum și în unele episoade abandonate de autoare, rochia albă a Inei este asociată de fiecare dată cu moartea protagonistei, fie că este vorba de moartea adevărată, fizică a personajului, ori de o moarte simbolică. În primul caz eroina rămâne Străina, înstrăinată, ființa hipersensibilă care nu se poate aclimatiza nicăieri, a cărei singură împăcare este în moarte, văzută ca o îmbrățișare pătimașă a bărbatului idealizat, a Leopardului din închipuire. În varianta simbolică, pentru care romanciera a optat în cele din urmă, protagonista suferă un clivaj. Cea care iese din viață este și de această dată Străina, însă acum ea nu mai reprezintă decât o parte a eroinei. Aceea care rămâne în viață este Ina Vergu, soția cerebralului Lucian, o tânără împlânzită de experiențele nereușite ale idealității, pregătită să încerce, în sfârșit, să se adapteze normelor, oamenilor, locurilor și timpului, vieții.

Cu cel de-al treilea subcapitol din partea centrată pe Virginia Woolf, „Problematica identității”, pătrundem în miezul incandescent al preocupărilor acestei scriitoare europene, preocupări de care Hortensia Papadat-Bengescu nu este străină. Introducând conceptul de „frock consciousness” („rochia ca stare de conștiință”), despre care Woolf vorbește în jurnalul său și care face obiectul mai multor studii de dată recentă referitoare la importanța hainelor în opera

scriitoarei engleze, punem în lumină o nouă tehnică modernistă de creare a personajului. Efectul de relativizare a capacității de cunoaștere a unui individ de către un altul, atins atunci când am discutat despre hainele care îmbracă personajul conform intențiilor acestuia și nu potrivit caracterului său, ființei sale intime, se multiplică amețitor din această nouă perspectivă. Omul apare mereu altul, sub influența unei multitudini de factori, printre care se numără și hainele pe care le poartă, locul ori persoanele în compania cărora se află. Imaginea emblematică este aceea a diamantului multifacțat, folosită de Woolf pentru a o descrie, în roman, pe Clarissa Dalloway. În acest joc al suprafețelor strălucitoare devine greu de stabilit care dintre conștiințe este cea adevărată, cea autentică. Nu doar ceilalți sunt imposibil de cunoscut, ci și propria persoană devine greu de adunat într-un singur punct, imuabil. Discuția se mută astfel în sfera înstrăinării față de sine („the divided self”). Personaje precum Mabel Waring a Virginiei Woolf, ori Străina Hortensiei Papadat-Bengescu, își pun întrebări în legătură cu propria identitate. Drama pe care o explorăm este aceea rezultată din disonanța care se iscă între eul ideal (termen împrumutat din psihologie, care explică una dintre accepțiunile „trupului sufletesc” bengescian) și eul social al personajelor, precum și în imposibilitatea de a afirma cu certitudine autenticitatea unuia sau a celuilalt.

În partea care o are în centru pe Hortensia Papadat-Bengescu studiul de caz este dedicat prozei *Marea*, bucată din scrierile de început, în care se află însă concentrată tema esențială a înstrăinării, temă care va rămâne o dimensiune constantă a universului bengescian, stilul și abordarea fiind cele care se vor schimba. Un alt motiv pentru care am selectat acest text este acela că înfățișează, precum în cazul lui Chéri și al lui Septimus Warren Smith, înstrăinarea dusă la consecințele ei ultime: suicidul. Primul subcapitol, „Trei femei, aceeași estetică. Nuanțe” oferă un portret al *tinerei înstrăinate*, un adevărat tipar de eroină, întâlnit cu precădere în scrierile dintâi. În această tipologie le putem încadra pe Manuela, Adriana, Alisia, Bianca Porporata și, revenire târzie a unui model, Ina Vergu. În textul discutat, avem de-a face cu o trinitate feminină: naratoarea, gazda Alina și Lilia, autoarea scrisorilor. Unite de preferința pentru solitudine, o privire mai atentă ne dezvăluie nuanțele intense care le individualizează. Subcapitolul „Un existențialism timpuriu” trimite în special la partea „Versuri din Nietzsche” din *Marea* și la fragmentul „Coincidențe” din grupajul „Momente”, pe care Hortensia Papadat-Bengescu îl scrie pentru *Tiparnița literară* în 1930. Analizăm mai departe cum înstrăinarea protagonistei progresează, căpătând o dimensiune patologică, depășind sfera socială, alienarea fiind în acest caz aceea de însăși condiția umană. Subcapitolele „Boala misterioasă” și „Un existențialism timpuriu” demonstrează cum, fără a cunoaște anumite cărți, fără a urma anume direcții,

Hortensia Papadat-Bengescu ajunge pe propriile căi, prin metode foarte personale și într-un stil original să exprime în scrierile sale tendințe și preocupări existente la nivel european.

Ultima parte, dedicată Colettei, este construită diferit față de aceea având-o în centru pe Virginiei Woolf. Primul subcapitol este o pledoarie pentru romanciera de esență solară văzută ca autoare preocupată și de teme întunecate ale modernismului, precum înstrăinarea. *The intersecting realities and fictions of Virginia Woolf and Colette* de Helen Southworth, unul dintre puținele studii de amploare dedicate unei comparații între cele două scriitoare, le plasează în opoziție. Noi încercăm apropierea romancierelor prin punerea în oglindă a două personaje – exponenți ai înstrăinării: Fred Peloux și Septimus Warren Smith.

Cel de-al doilea subcapitol, „Înstrăinarea eroului între *Chéri* și *Sfârșitul lui Chéri*” urmărește transformările temei ce ne preocupă între primul și cel de-al doilea volum ale Colettei, subliniind importanța acesteia în devenirea personajului principal.

Al treilea subcapitol, „*Chéri – Noviciatul sinuciderii*” după cum se arată încă din titlu, este o citire a *Sfârșitului lui Chéri* dinspre *Marea*, ca pe o expunere romanescă a ideilor înfățișate înainte de către Hortensia Papadat-Bengescu într-o manieră eseistică.

Ultimul capitol sintetizează ideile principale expuse în cadrul cercetării, punctând concluziile care converg către imaginea Hortensiei Papadat-Bengescu ca scriitor european, și trasează coordonatele unor posibile proiecte viitoare care să valorizeze studiului prezent, să îl extindă și să îl îmbogățească.